

მაკა შავგულიძე

*ხელოვნების საერთაშორისო ცენტრის
თანამშრომელი, თელავის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი*

ალექსანდრე ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმის ისტორია და მისი განვითარების პერსპექტივაები

საქართველოში არსებულ სახლ-მუზეუმებს შორის წინანდლის ალექსანდრე ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმი ღირებულია მემორიალური მასალის სიუხვით. ისინი დამთვალიერებელს აახლოებს პოეტის ცხოვრებასთან, ამცნობს მის გემოვნება-შეხედულებებს, ხასიათს, ესთეტიკურ მიდრეკილებას, უჩვენებს პოეტი-მხედრის მიერ განვლილ საბრძოლო გზას. მუზეუმი მოგვითხრობს არა მხოლოდ ჭავჭავაძეების შესანიშნავი ოჯახის ისტორიაზე, არამედ ასახავს ეპოქის სულს.

სახლ-მუზეუმი დაარსდა XX საუკუნის 50-იან წლებში, საუცხოო, მომაჯადოებელი ბუნების წალკოტში გადაშლილი მამულის ტერიტორიაზე, რომლის მფლობელი, სახელოვანი ქართველი პოეტი ალექსანდრე ჭავჭავაძე (1786-1846) იყო. [1, 5]

ჭავჭავაძეების ოჯახი* სამაგალითო იყო XIX საუკუნის საქართველოში. ეს იყო ჭეშმარიტ ქართულ ტრადიციებზე აღზრდილი, ყოველმხრივ განათლებული, ინტელექტუალური ოჯახი, რომელთაც წარუშლელი კვალი დაამჩნიეს XIX საუკუნის ქართული საზოგადოების ცხოვრებას. [2, 20] ჭავჭავაძეების ოჯახში თავს იყრიდა იმდროინდელი პროგრესულად მოაზროვნე საზოგადოების დიდი ნაწილი. ეს ოჯახი იყო პირველი მასპინძელი ევროპიდან თუ რუსეთიდან საქართველოში ჩამოსული გამჭრიახი გონების ადამიანებისა. [3, 14-15]

* აღ. ჭავჭავაძესა და მის მეუღლე სალომე ორბელიანს 4 შვილი, 14 შვილიშვილი და 31 შვილთაშვილი ჰყავდათ. უფროსი ქალი ნინო (1812-1857) ცნობილი რუსი მწერლის გრიბოედოვის მეუღლე იყო; მეორე ქალი ეკატერინე (1816-1882) – სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის დავით დადიანის მეუღლე; მესამე შვილი გენერალ-მაიორი დავითი (1818-1884); მეოთხე ქალი სოფიო (1833-1891) – კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი ბარონ ნიკოლაის მეუღლე.

„უკვდავებაში გადასულთა ნაღვლიანი და უძვირფასესი ისტორია“ სათავეს იღებს გარსევან ჭავჭავაძისაგან (1757-1811). „წინანდლის სასახლე აგებულია გარსევან ჭავჭავაძის მიერ. რბილი ავეჯით, სურათებით, გობელენით, სევრის ვაზებით, ვერცხლისა და ოქროს სერვიზით, დიდი ბიბლიოთეკა. ყველაფერი ეს ღირდა ათასეული მანეთები“. [4] გარსევანის გარდაცვალების შემდეგ, 1835 წელს მისმა ვაჟმა, ალექსანდრე ჭავჭავაძემ სახაზინო ბანკიდან სესხად აიღო 800 მანეთი. ამ ფულის ნაწილი მან წინანდლის მამულის გაუმჯობესებას მოახმარა, დიდი ნაწილით კი დაიწყო სამშენებლო სამუშაოები. [3, 12] ალ. ჭავჭავაძემ თავისი ადგილ-მამული ისე მოაწყო, რომ ტერიტორიულად ახლომახლო ფართობზე თითქმის ერთდროულად დაიწყო საცხოვრებელი სახლების, დეკორატიული პარკის, ღვინის სარდაფებისა და ვენახების გაშენება. XIX საუკუნის 30-იან წლებში ალ. ჭავჭავაძის მამულის აღნიშნული კომპლექსი, რომელიც 12 ჰექტარ ფართობზე იყო გადაჭიმული, თითქმის დასრულებული სახით გვევლინება. [2, 26]

ალ. ჭავჭავაძის სიკვდილის შემდეგ, მამული მემკვიდრეობით გადავიდა მისი ვაჟის, დავით ჭავჭავაძის ხელში. მართალია, იგი კარგი მნიგნობარი და ბიბლიოფილი იყო, მაგრამ სათანადოდ ვერ უძღვებოდა მამისეულ მემურნეობას. განუწყვეტელმა დროსტარებამ, ბალ-ვენახების ქორ-ვაჭრებსა და სომეხ სოფდაგრებზე გაყიდვამ, საქვეყნოდ ცნობილი ალ. ჭავჭავაძის ადგილ-მამული მნიშვნელოვნად გაანიავა. [1, 14]

ადგილ-მამული საფუძვლიანად დაზიანდა შამილის შემოსევის დროს, როდესაც ლეკებმა დაარბიეს და გაძარცვეს სასახლის 22 ოთახი, დაიტაცეს ოქრო, ვერცხლი, ბრილიანტები, ძვირფასი ჭურჭლეულობა და ქსოვილები, შალი და სხვა მრავალი ძვირფასი ნადავლი და თან [1, 15-16] 24 ტყვე* წაიყვანეს. [2, 28]

თავდამსხმელებმა რამდენიმე საათში მიატოვეს წინანდალი და წასვლის წინ ცეცხლს მისცეს სასახლე და მისი შემოგარენი, გადაწვეს პარკი. ცეცხლის შედეგად თითქმის მთლიანად დაიწვა გარსევან და ალექსანდრე ჭავჭავაძეების მდიდარი ბიბლიოთეკა და სა-

* ტყვეებს შორის იყვნენ: დავითის მეუღლე ანა ხუთი შვილით, 6 წლის სალომე, 5 წლის მართა, 3 წლის თამარი, წლინახევრის ალექსანდრე, 4 თვის ლიდია, 4 წლის ძმისშვილი ელენე, ანას და – ილია ორბელიანის მეუღლე თავისი პატარა ვაჟით, ნიკოლოზ ბარათაშვილის და – ნინო, ფრანგი აღმზრდელი დრანსე, მეზალე მოსე, სოფლის მღვდელი და სხვები.

არქივო დოკუმენტები, რის გამოც ბევრი მნიშვნელოვანი ისტორიული წყარო და მოვლენა ჩვენთვის დღესაც უცნობია. [2, 28]

დავით ჭავჭავაძემ ოჯახის ტყვეობიდან გამოსახსნელად სამიპერატორო ბანკიდან სესხი აიღო, რისთვისაც თავისი ადგილ-მამულები დააგირავა. [2, 29]

დავითის სიკვდილის შემდეგ მამული მისი შვილების (სამი ვაჟი და ექვსი ქალი) მფლობელობაში გადავიდა. [5, 25]

შემდგომ წლებში, ვალის გადაუხდელობა გახდა ჭავჭავაძეების გაკოტრების მიზეზი და აღებული ვალის სანაცვლოდ ადგილ-მამულები შეიძინა საუფლისწულო დეპარტამენტმა. [1, 7] 1885 წლის 25 თებერვლიდან, ჭავჭავაძეების მამულსა და ქონებას კავკასიის სამეურვეო სამმართველო განაგებდა. [5, 24] ხოლო 1886 წლის 8 თებერვალს ერთ მილიონ ნახევარ მანეთად საუფლისწულო მამულების დეპარტამენტმა შეიძინა 15089 დესეტინა ფართობის მამული. მხოლოდ ანა ჭავჭავაძეს დროებით სარგებლობაში დარჩა წინანდლის საცხოვრებელი სახლი. [6]

საუფლისწულო მამულების მიერ მოწვეული სპეციალისტების თაოსნობით გაჩაღდა ჭავჭავაძისეული ზოგიერთი შენობა-ნაგებობის გადაკეთება და ახალ შენობათა მშენებლობა. ნაწილობრივი რეკონსტრუქცია განიცადა ჭავჭავაძისეულმა სასახლემაც, რომელსაც სამხრეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან განუახლდა ფასადები. [3, 31-32]

საუფლისწულო მამულის უწყების ხელმძღვანელები ჭავჭავაძისეულ ნივთებს ხელალებით ყიდდნენ, ჩუქნიდნენ, საქართველოდან გაჰქონდათ. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საუფლისწულო მამულის ხელმძღვანელთა მიერ გადარჩენილ სასახლეს სასტუმროს ფუნქცია დაეკისრა. [7, 152]

ჯერ კიდევ 1886-1887 წლებში ჭავჭავაძეების დამწვარი სასახლის საძირკველზე აღადგინეს დღევანდელი ალ. ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმი. ყოფილ სასახლეს სამხრეთით მოანგრის 35 მეტრი სიგანის ოთახები, ჩრდილოეთით - წინა ნაწილი და მიაშენეს ქართული აგურით ნაგები ფასადი.

სასახლის სადარბაზო შესასვლელთან, საგანგებოდ გაფორმებულ მაღალ ვესტიბიულში, აღმართეს განიერი, მუხის მოჩუქურთმებული კიბე, რომელიც მეორე სართულზე მიემართებოდა. მდიდრულად მოწყობილი ოთახის ფანჯრებიდან და ნიშებით მორთული ფართო აივნიდან მოჩანდა ალაზნის მომხიბლავი ველი და პარკის საუცხოო პეიზაჟები. [1, 69]

1933 წლიდან აქტიურად იკრიბებოდა ალ. ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმისათვის მასალები – ექსპონატები, მემორიალური ნივთები, საუფლისწულო მამულის დოკუმენტები, რამაც მტკიცე საფუძველი შეუქმნა მომავალ მუზეუმს. [1, 71] იუბილესათვის მზადების პერიოდში სამტრესტმა წინანდლის საბჭოთა მეურნეობაში გამოყო ჭავჭავაძისეული სასახლის ყოფილი სასადილო დარბაზი, სადაც მოენყო წინანდალსა და თბილისში შეკრებილი მასალების ექსპოზიცია, ძველი ფოტოებისა და პოეტის ცხოვრებისა და შემოქმედების ამსახველი მასალების დროებითი გამოფენა. მემორიალური ნივთებიდან წარმოდგენილი იყო ალ. ჭავჭავაძისეული სურები, ჭურჭელი, ნინო ჭავჭავაძე-გრიბოედოვას ბროლის ჭიქები ინიციალებით, ავეჯი, ფერწერული ტილოები და მრავალი სხვ.

თბილისში და სოფლად შეკრებილ იქნა მეტად მდიდარი და საინტერესო ექსპონატები, რამაც კიდევ უფრო გაამდიდრა მუზეუმი, რომელიც, პოეტ-აკადემიკოს გიორგი ლეონიძისა და წინანდლის დეკორატიული პარკის დირექტორის, ირაკლი ხმალადის ხელმძღვანელობით, ოფიციალურად გაიხსნა 1947 წლის 1 აგვისტოს.

წლების მანძილზე მრავლდებოდა მუზეუმის ფონდის მასალები და ფართოვდებოდა ექსპოზიცია. შედეგად, 1953 წელს მუზეუმს გადაეცა მეორე ოთახი – ალ. ჭავჭავაძისეული სასახლის ყოფილი სადღესასწაულო დარბაზი-სალონი.

მიუხედავად იმისა, რომ შემდგომ წლებში მუზეუმის კუთვნილ ნივთებს კვლავ ხელალებით ყიდდნენ, ასაჩუქრებდნენ და გაჰქონდათ საქართველოდან, მუზეუმისათვის მასალები მაინც უდიდესი მონდომებით იკრიბებოდა.

1955 წლამდე მუზეუმის თანამშრომლების მიერ მიკვლეული იყო ჭავჭავაძეებისა და საუფლისწულო მამულების მიღება-ჩაბარების სია, რომლის მიხედვით გამოვლინდა ახალი ფრანგული სტილის ატლასის რბილი ავეჯი, სავარძლები, მაგიდები, სარკეები, მუსიკალური ინსტრუმენტები, სპილენძის თუნგები, ლამპები, ჩინური ლარნაკები, შანდლები, ფაიფურის კასრი, ფაიფურის სევრის ჭურჭელი, ბიბლიოთეკა, დოკუმენტები უფლისწულთა მამულის შესახებ, ხელნაწერთა არქივი, წერილები, საგვარეულო საბუთები, საქმიანი ქაღალდები და სხვ.

შედგენილ იქნა ალექსანდრე ჭავჭავაძის გენეალოგიის გაგრძელება და დადგინდა შთამომავალთა მისამართები. ამ გზით სახლ-მუზეუმი გამდიდრდა ბევრი საინტერესო ექსპონატით. ივანე დიმიტრის ძე რატიშვილის (დავით ჭავჭავაძის შვილიშვილ ეკატერინეს მეუღლე) ოჯახისაგან შეძენილ იქნა მრავალი ექსპონატი. მერაბ

არჩილის ძე კოკოჩაშვილის (ალ. ჭავჭავაძის მეოთხე თაობა) მშობ-
ლებისა და ივლიტა და მარინე ჯორჯაძეების ოჯახიდან მუზეუმს
გადაეცა ძალზედ საინტერესო ფოტოები და გენეალოგიის მასალები.
ზაქარია გიუნაშვილის ოჯახიდან მუზეუმმა შეიძინა ჭავჭავაძი-
სეული პირველი პიანინო საქართველოში, რომელიც ალ. გრიბოე-
დოვმა საჩუქრად მიუძღვნა ნინო ჭავჭავაძეს. წინანდალშია შეძენი-
ლი „ომანიანის“ XVIII საუკუნის ხელნაწერი.

მუზეუმის ექსპონატების შეგროვებას ხელი შეუწყო შემონი-
რულმა ნივთებმა. პოეტ-აკადემიკოსმა იოსებ გრიშაშვილმა მუზე-
უმს გადასცა ალ. ჭავჭავაძის პირველი გამოცემისა და მუსიკალური
ნაწარმოების – „მშვენიერთა ხელმწიფე“ – ნოტები. ფოტორეპორ-
ტიორმა ი. ტორმა ჭავჭავაძისეული საათი, პედაგოგმა თ. მაჭავარი-
ანმა – ბაკალი ნინო ჭავჭავაძის ინიციალებით.

მე-XX საუკუნის 70-იანი წლებისათვის მუზეუმს ეკავა ალ.
ჭავჭავაძისეული სასახლის ცენტრალური ნაწილის პირველი და მე-
ორე სართული – ფართო აივნითა და მხატვრულად გაფორმებული
ჭერმალალი ორი ვესტიბიულით. თუმცა მუზეუმში დიდი რაოდენო-
ბის მდიდარი მასალის შეგროვება მის რეექსპოზიციასა და გაფარ-
თობას მოითხოვდა. [1, 72-79]

XXI საუკუნის დასაწყისში, სახლ-მუზეუმის საერთო ფართობ-
მა შეადგინა 1100 კვ/მ. აქედან 700 კვ/მ საექსპოზიციო ნაწილს უკა-
ვია, ხოლო 50 კვ/მ საფონდოს. [8, 147-148] მუზეუმში დაცული კო-
ლექცია, რომელიც 4000 ექსპონატს აჭარბებს, ფუნქციონირებს სა-
მი განყოფილების სახით: ფონდსაცავი, მემორიალური და საექსპო-
ზიციო.

მუზეუმის ძირითად ნაწილს მემორიალური განყოფილება შე-
ადგენს, რომელიც განთავსებულია სასახლის მეორე სართულზე 7
ოთახსა და 2 დარბაზში.

აღნიშნულ ექსპოზიციიაში თვალსაჩინოდ არის წარმოდგენი-
ლი XVIII-XIX საუკუნეების ქართული, რუსული და ფრანგული ავეჯი;
ძველებური მემორიალური შანდლები, გაზის ლამპები, ოჯახის წევ-
რთა საყოფაცხოვრებო და შთამომავალთა პირადი ნივთები, მუსიკა-
ლური ინსტრუმენტები (1 პიანინო და 2 როიალი), ძვირფასი ჭურჭე-
ლი (ჩინური, იაპონური, ფრანგული, გერმანული, იტალიური, ქარ-
თული, რუსული); ფერწერული ტილოები, ფოტოსურათები, საგვა-
რეულო საბუთები, საქმიანი ქაღალდები; აღდგენილია ალ. ჭავჭავა-
ძის სამუშაო კაბინეტი, სადაც წარმოდგენილია მხოლოდ მემორია-
ლური ნივთები, ალ. ჭავჭავაძის გამოქანდაკებული ბიუსტი და ფერ-
წერული პორტრეტები; ქრონოლოგიური პრინციპით არის წარმოდ-

გენილი ალ. ჭავჭავაძის ცხოვრების, შემოქმედებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ექსპოზიცია. აღნიშნულ ექსპოზიციაში წარმოდგენილია ალ. ჭავჭავაძის გვარის გენეალოგია; წინაპრების, მშობლების, შვილების პორტრეტები და სხვა ფერწერული ტილოები; ალ. ჭავჭავაძის ბავშვობისა და ყრმობის, განსწავლის წლების, მისი სამხედრო და შემოქმედებითი მოღვაწეობის ამსახველი მასალები; ჭავჭავაძეთა საგვარეულო გერბი; აგრეთვე წარმოდგენილია ალ. ჭავჭავაძის სალონის ამსახველი ექსპოზიცია, სადაც ავეჯთან და ფერწერულ ტილოებთან ერთად ექსპონირებულია ალ. ჭავჭავაძის ქალიშვილების პიანინო. წარმოდგენილია საქართველოს კულტურული და სოციალური ყოფის, ალ. ჭავჭავაძის შთამომავლების ყოფის ამსახველი ექსპოზიცია; გამოფენილია წინანდალში ჩამოსული სტუმრების მიერ ალ. ჭავჭავაძის ოჯახისადმი მიძღვნილი საჩუქრები; წარმოდგენილია ქართველ მწერალთა სურათები, რომლებიც იკვლევდნენ და თარგმნიდნენ ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედებას; სხვადასხვა პოეტების მიერ ჭავჭავაძეების ქალებისადმი მიძღვნილი ლექსები. [1, 72-79]

მუზეუმში თავმოყრილია XVIII საუკუნის ხელნაწერები, ეპისტოლარული და იკონოგრაფიული არქივი; XIX საუკუნის სხვადასხვა სახის გამოცემები (ფრანგული, გერმანული, ინგლისური, პოლონური, სომხური), აღსანიშნავია მუზეუმის წიგნის ფონდი. [7, 153]

სახლ-მუზეუმის უმნიშვნელოვანეს შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს წინანდლის პარკი, რომელიც თავისი მცენარეული ქსოვილით ოაზისს ქმნის.

პარკის დაარსების ისტორია გარსევან ჭავჭავაძის კარ-მიდამოს დაფუძნებას უკავშირდება. XVIII საუკუნის შუა ხანებში მის მიერ მდინარე კისისხევის მხარეს შემალლებულ ადგილზე აშენებულ სასახლესა (ამჟამად სახელმწიფო რეზიდენციის სასტუმროს ადგილი) და კარის ეკლესიას (ამჟამად აღმოსავლეთის მხარის ფასადილია შემორჩენილი) გარშემო ხეხილის ბაღი, ვაზის ხეივნები, სხვადასხვა ჯიშის ხე-მცენარეებისა და ყვავილნარის სკვერები ერტყა.

ალ. ჭავჭავაძემ კეთილმოაწყობა და გაალამაზა მამისეული კარ-მიდამო. აღმოსავლეთ მხარეს ააგო ახალი სასახლე (დღევანდელი სახლ-მუზეუმი), მიწისქვეშა საირიგაციო სისტემა, ააშენა მიწისქვეშა ღვინის მარანი, მისი შემოგარენი ხე-მცენარეებითა და ყვავილებით შეავსო და ამით, პარკიც საგრძნობლად გააფართოვა. თანამედროვეთა მიერ დატოვებულ მრავლად არსებულ წყაროებს თუ დავეყრდნობით, ალ. ჭავჭავაძეს XIX საუკუნის პირველ ნახევარში წინან-

დალში საკმაოდ კეთილმოწყობილი კარმიდამო და შესანიშნავი დეკორატიული პარკი ჰქონდა. [2, 30-31]

„პარკის დეკორატიული მხარე, არქიტექტურა, როგორც თვით ფართობის, ისე საერთოდ ვერტიკალური სივრცის აღნაგობით, მაქსიმალური შესაძლებლობითაა გამოყენებული. ჯიშების შერჩევა, რაც მეტად სერიოზულ წინასწარ სამუშაოს წარმოადგენს, აქ საუცხოოდაა დაძლეული არა მარტო მათი გარეგანი შეხედულების მიხედვით, არამედ სისტემატური მიდგომითაც, მათი ფერის, საერთო ჰაბიტუსის, სიმაღლეების, ვარჯების განვითარების თვისების, ფოთლიანი და წიწვიანი ჯიშების შერჩევის, მარადმწვანე და ფოთოლმცვივი სახეების განლაგების, დეკორატიულ სწორტანიან თუ ხვიარა ბუჩქების მიხედვით შექმნილი კომბინაცია და მათი შეხამება ზედმინევით საინტერესოა. გზების, ბილიკების, ხვეულებისა და ყვავილნარების განლაგება ისე ოსტატურად არის შერჩეული, რომ შედარებით მცირე პარკი გრანდიოზული სანახაობის შთაბეჭდილებას ახდენს“. [9, 170]

ჭავჭავაძეთა ედემის ბაღად წოდებული კარ-მიდამოს დაქცევა 1854 წლიდან დაიწყო, როცა შამილის ლეკთა მეომრებმა დავით ჭავჭავაძის ოჯახი მძევლად გაიტაცა, ხოლო სასახლე და პარკი გადაწვა, რამაც მისი პირვანდელი სახით აღდგენა შეუძლებელი გახადა. ამას თან დაერთო 1865 წელს მდ. კისისხევის არნახული ღვარცოფი, რომელმაც კარის ეკლესიასთან ერთად, ჩაანგრია ათობით ჰექტარი მიწის სავარგული და ჭავჭავაძეთა კარ-მიდამოს დასავლეთი ნაწილი კლდეებად აქცია.

დროთა განმავლობაში დეკორატიული პარკის ლანდშაფტმა მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა. 1886 წლამდე, სანამ მას საუფლისწულო დეპარტამენტი შეიძენდა, მისი ტერიტორია მხოლოდ ახლანდელი სახლ-მუზეუმის დასავლეთის მხარეს შეადგენდა.

ალ. ჭავჭავაძის დეკორატიული პარკის დღევანდელ სახეს საფუძველი 1886 წლიდან ჩაეყარა, როცა ალ. ჭავჭავაძის მამული საუფლისწულო მამულად გადაკეთდა და დაიწყო მისი რეკონსტრუქცია (ავტორი გერმანელი პეიზაჟისტ-არქიტექტორი არნოლდ რეგელი). [2, 32]

პარკის გაშენების პარალელურად სწრაფი ტემპით მიმდინარეობდა ალ. ჭავჭავაძისეული ღვინის სარდაფებისა და სასახლის რესტავრაცია. შედეგად, შეიქმნა მონუმენტური ღვინის სარდაფი, სასახლე, ზვრები, იშვიათი სილამაზის აყვავებული პარკი. ეს ყველაფერი ერთობლიობაში წარმოადგენს მაღალმხატვრულ სამუზეუმო კომპლექსს, რომელშიც ხორცშესხმულია შემოქმედებითი გენია სა-

უკეთესო ქართველი, რუსი და უცხოელი მეღვინეების, არქიტექტორების, პარკმშენებლების და სხვა სპეციალისტებისა. [2, 33]

წინანდლის პარკი ცოცხალი მუზეუმი, სადაც შეკრებილია მრავალი სიმდიდრე იშვიათი მცენარეული ფორმებისა. პარკი თავისი მხატვრული შინაარსით რელიეფის, სიმწვანისა და არქიტექტურის ჰარმონიულ კავშირსა და მხატვრულ-ანსამბლურ მთლიანობაშია გამოხატული. იგი საბალო ხელოვნების ნიმუშია, სადაც ოსტატურადაა გადაჭრილი კომპოზიციურ-სივრცობრივი ამოცანები. პარკში აკლიმატიზირებულია უცხო და ძალზედ საინტერესო მერქნიანი ჯიშების 400-მდე სახეობა. აქედან 150-ზე მეტი ეგზოტიკური წარმომობისაა.

აქ შეკრებილი დეკორატიული მცენარეებიდან უხვადაა სუბტროპიკული ხილის მცენარეები: ლოკვა ან იაპონური ზღმარტლი, ტკბილი ჰოვენია, იაპონური კომში, ზეთისხილი, იაპონური ხურმა; სართავებიდან: ქალაღის ხე, დრაცენა, იუკა, ახალი ზელანდიის სელი; მთრიმლავი მცენარეებიდან: შინდი, ნაბლი, წინვოვანი ჯიშები, მუხები და სხვ. სამკურნალო მცენარეები: წვავი, ხეჭრელი, ხეშავი; ტექნიკური: ბამბუკი, კორპის მუხა, დაფნა; კეთილშობილები: ქაფურის ხე, ცხენისნაბლა; სურნელები: თუია, ვარდი და სხვ. პარკში კვლავინდებურად დგას 400-500 წლის მუხის, ცაცხვისა და ნეკერჩხლის ხეები, რომლებიც ჭავჭავაძეების ოჯახის კულტურული მემკვიდრეობის ნაწილად და ბურჯად გვევლინება.

1933-1934 წლებში ჩატარებული ინვენტარიზაციის თანახმად, პარკში დარგული იყო 2025 ხე და 4135 ბუჩქი. მათში წინვოვანებსა და მარადმწვანებს 65 პროცენტი ეკავა. [2, 34] პარკის მეორე ინვენტარიზაცია 1977-78 წლებში ჩატარდა, რომლის შედეგად გადაწყდა, რომ პარკში აღდგენითი სამუშაოები ნაწილობრივ ჩატარდებოდა და ჩრდილოეთის მხრიდან მიწებიც მიემატებოდა.

1987 წლის 20 აგვისტოს საქართველოს მაშინდელმა ხელისუფლებამ წინანდლის პარკი ლანდშაფტური არქიტექტურის ეროვნული ძეგლების სიაში შეიტანა. 1987-90-იან წლებში, საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში პარკის განახლების კიდევ ერთი გეგმა იქნა დასახული, რომელიც არ განხორციელდა.

მთელი მე-20 საუკუნის განმავლობაში, პარკი ძირითადად მოუვლელი იყო. ზოგიერთი მცენარე ზომაზე მეტად გაიზარდა, ხოლო ზოგიერთი კი საერთოდ გახმა და დაიღუპა, რასაც ადასტურებს ამჟამად არსებული ცოცხალი მცენარეების მდგომარეობის შედარება ადრეულ საინვენტარიზაციო მონაცემებთან. [10]

ისტორიული დოკუმენტებით, წინანდლის უხუცესთა გადმოცემებითა და დღემდე შემორჩენილი ნახატებიდან, გრავიურებიდან და არსებული მცენარეულობით დასტურდება, რომ იმხანად პარკის მხატვრულ-არქიტექტურული გადაწყვეტა „მიქსტის“ სტილზე იყო შესრულებული. [2, 31]

ალაყაფის კარიდან იშლება პარკის თვალწარმტაცი და ულამაზესი ბუნება. აღმოსავლური სტილის სასახლის წინა ხედი შებურვილია ხვიარა მცენარეებით. ფერწერული პეიზაჟივით წარმოგვიდგება ოვალური თარგის მწვანე პარტერი, რომლის ცენტრში მუდამ მჩქეფარე შადრევანია. შეიძლება ითქვას, რომ ეს ადგილი პარკის ძირითადი კომპოზიციური ცენტრია, სადაც გადის მთავარი კომპოზიციური ლერძი. ამ ლერძზე მდებარეობს სასახლე, სასახლის წინა მოედანი და სარდაფი. აქედან ხდება მნახველთა ხეივნებით, გზებითა და ბილიკებით ექვსი სხვადასხვა მიმართულებით განაწილება.

წინანდლის პარკში დაგეგმარების სივრცობრივ-მოცულობით გადაწყვეტაში მთავარი – მნახველთა მოძრაობის ორგანიზაცია – ისეა გადაჭრილი, რომ მისი ღირსშესანიშნაობა ყველასათვის მისაწვდომია. მნახველთა მოძრაობისას შთაბეჭდილება კი არ სუსტდება, არამედ ძლიერდება. ამ მიზნის მისაღწევად გამოყენებულია კონტრასტებისა და ჰარმონიის უფაქიზესი ნიუანსები, რითაც პარკში შექმნილია უდიდესი მხატვრული ეფექტი. მოედნები, ხეივნები, ორდინარეები და სხვადასხვა ჯიშის მცენარეთაგან შექმნილი ერთეული და დამოუკიდებელი ჯგუფები ისე არიან განლაგებულნი, რომ ქმნიან კონტრასტებს გარემო ფონთან, რის საფუძველზეც ადიდებენ ფერადოვან გამას, აძლიერებენ აღქმას და მნახველი პარკის პეიზაჟებს თითქმის ყოველი ადგილიდან ხედავს. [1, 78]

წინანდლის პარკის მიმართ უდიდეს მოწონებას გამოთქვამდნენ გამბა, დიუმა, ლაიოლი, დრანსე, ასტაფიევი და სხვანი. ისინი წინანდალს „სასწაულს“, „ედემის ბაღს“ და არნახულ წალკოტს უწოდებდნენ.

პარკის ტერიტორიასთან ორგანულად არის შერწყმული ისტორიული ღვინის ქარხნის ხედი, რომელიც ალ. ჭავჭავაძის მიერ 1835 წელს აგებული ღვინის სარდაფების ბაზაზე 1887 წელს საუფლისწულო მამულმა ააგო. აღნიშნულ ღვინის სარდაფებში ღვინო 1865 წლიდან იწარმოებოდა. ალ. ჭავჭავაძის უნიკალური ენოთეკა, რომელიც ნაწილობრივ დღემდეა შემონახული, სხვადასხვა ქვეყანაში ჩამოსხმულ 70 სახეობის 20 000 ბოთლ ღვინოს შეიცავდა; მათ შორის იყო 1839 წლის დამზადებული საფერავიც. [10] ქარხნისაკენ მი-

მავალი გზა, რომელიც პარკს შუაზე კვეთს და ლამაზი ხეივნებით მიემართება, გარემოს განუმეორებელ ელფერს სძენს.

არსებობის ისტორიის მანძილზე, ალ. ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმში სამუზეუმო საქმიანობის მმართველობით სტრუქტურაში არსებითი ცვლილებები მიმდინარეობდა. სამუზეუმო მენეჯმენტმა, განვითარების ეტაპებზე ახალი მმართველობითი ფორმები შეიძინა.

მუზეუმი ყოველთვის იყო სახელმწიფო დაქვემდებარებაში, რომელსაც სათავეში ედგა დირექტორი. მაშინ, როდესაც ალ. ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმი, დეკორატიული პარკი, ღვინის ქარხანა და მეურნეობა ალ. ჭავჭავაძის შვილების, საუფლისწულო მამულის, მენ-შევიკების მმართველობისა თუ კომუნისტური რეჟიმის საკუთრებაში იყო, ერთიანი მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდა და წარმოდგენილი იყო, როგორც ერთიანი ორგანიზმი. [2, 26] მართვის ამგვარი ფორმით საკმაოდ ეფექტურად ხორციელდებოდა კომპლექსის მოვლა-პატრონობის საქმიანობა.

მმართველობითი საქმიანობა ნაკლებად ეფექტური აღმოჩნდა XX საუკუნის 60-70-იან წლებში, როდესაც აღნიშნულ კომპლექსს გამოეყო მეურნეობა და ღვინის ქარხნები, როგორც დამოუკიდებელი ორგანიზაციები. მუზეუმი საქართველოს კულტურის სამინისტროს ეკუთვნოდა, ხოლო დეკორატიული პარკი – სასურსათო საქონლის მრეწველობის სამინისტროს. [11] შედეგად, აღარ არსებობდა ერთიანი მართვის სისტემა, რაც შეუძლებელს ხდიდა ერთიანი კულტურული ცენტრის ეფექტურად მართვას. [2, 26]

მიუხედავად ამისა, XX საუკუნის 80-იანი წლების მონაცემებით, მუზეუმს ყოველწლიურად 50 000 ათას კაცზე მეტი სტუმრობდა. [12]

XX საუკუნის ბოლო წლებში, სახლ-მუზეუმი და დეკორატიული პარკი კვლავ ერთიანი სისტემის ქვეშ მოექცა და კულტურის სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადავიდა. აღნიშნულ პერიოდში, მიუხედავად ქვეყანაში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარებისა, მუზეუმმა მხოლოდ ის მოახერხა, რომ სამუზეუმო ქონება გადაერჩინა და არ შეენწყვიტა არსებობა, რაზეც მისი ოცზე მეტი თანამშრომელი ზრუნავდა. [13, 106-108]

დღესდღეობით, მუზეუმი სახელმწიფო დაქვემდებარებაშია და მასზე სახელმწიფო კონტროლს ანხორციელებს თელავის რაიონის გამგეობა. მუზეუმი 49 წლიანი იჯარით გადაეცა „აბრეშუმის გზის ჯგუფ“-ს, რომელიც ანხორციელებს მამულის სარემონტო სამუშაოებს და თანამედროვე ობიექტების აგებასთან ერთად ზრუ-

ნავს მის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ისტორიული ნიშან-თვისებების შენარჩუნებისათვის.

მუზეუმს აქვს მრავალწლიანი სამოქმედო გეგმა, რომელიც გამიზნულად დაგეგმილი მენეჯმენტის ფარგლებში ითვალისწინებს ისეთი სამუზეუმო კომპლექსის შექმნას, სადაც რესურსები მიმართული იქნება საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისაკენ და იმის უზრუნველსაყოფად, რომ წინანდალმა მომავალ თაობებს გადასცეს თავისი ისტორია.

მრავალწლიანი სამოქმედო გეგმის ფარგლებში, მუზეუმი, უპირველეს ყოვლისა, ანხორციელებს სახლ-მუზეუმის, პარკისა და ღვინის ქარხნის ინფრასტრუქტურის კეთილმოწყობას, რაც ითვალისწინებს დამთავალიერებლისათვის სახასიათო, მყუდრო და სასიამოვნო გარემოს შექმნას.

ისტორიულ წყაროებსა და ფოტომასალებზე დაყრდნობით, მუზეუმის სამხრეთ ნაწილში აღდგა სასახლის სასადილო და სასტუმრო ოთახები (№2, №3), რომლებიც იმ ეპოქისათვის დამახასიათებელი შეძლებული, თუმცა ამავე დროს მოკრძალებული გარემოს სურათს ქმნის, სადაც ცხოვრობდა ჭავჭავაძეების ოჯახი, რაც დამთავალიერებელში საკუთარი სახლის სიმყუდროვის, სახლის ყოფილ მცხოვრებლებთან ერთიანობის შეგრძნებას აღძრავს.

მუზეუმის ჩრდილოეთით მდებარე ოთახები (№5, №6, №7) დროებით საგამოფენო სივრცეებად გადაკეთდა, სადაც ჭავჭავაძეების ოჯახის მემკვიდრეობა არის ექსპონირებული. დროებით გამოფენებზე, რომლებიც 2-4 ნელინადში შეიცვლება, დამთავალიერებელს შესაძლებლობა აქვს იმოგზაუროს ნარსულ დროში, გაეცნოს ისტორიულ მოვლენებს ჭავჭავაძეების ისტორიული სამოთხის შესახებ, ამოიცნოს სასახლის მცხოვრებთა სამყარო და შეიგრძნოს მათი კეთილდღეობის საფუძველი. გამოფენები ისტორიული მასალის გაშუქებასთან ერთად მოახდენს ექსპოზიციის ახლებურ ინტერპრეტაციას ვიდეომასალის, ფოტოების, ისტორიული ტექსტებისა და ცოცხალი ნარმოდგენების საშუალებით.

მუზეუმში არსებული სხვა პატარა ოთახები სადემონსტრაციო ფართებად გადაკეთდა, სადაც ნაჩვენები იქნება, თუ რა მიმართებაშია ჭავჭავაძეების ოჯახის მიღწევები დღევანდელ საქართველოსთან.

პირველი სართული სხვადასხვა ნაკეთობების, ფოტოებისა და დოკუმენტების საწყობად იქნება გამოყენებული. აქ განლაგდება სამექანიკოსო ოთახი, აუდიო-ვიზუალური საშუალებების ოთახი და

მცველების ოთახი. პირველ სართულზე განლაგებულ ოთახებს შორის არის გიდების ოთახი და სუვენირების პატარა მაღაზია.

სასახლის ხანგრძლივი ვადით უსაფრთხოდ შენარჩუნებისთვის მოეწყო ტემპერატურის, განათების, სინოტივისა და ატმოსფეროს დამაბინძურებელი ნივთიერებების დარეგულირების სისტემები.

წინანდლის ღვინის ქარხნისა და მარანის კეთილმოწყობის თვალსაზრისით, გარდა დამახასიათებელი არქიტექტურის განახლებისა, გათვალისწინებულია, რომ ღვინის ქარხანა მრავალპროფილიანი კულტურული და სოციალური ცენტრი გახდეს. აქ ხელოვნების დარგის მუშაკებს, მკვლევარებს, გურმანებს, ღვინის სპეციალისტებსა თუ უცხოელ ტურისტებს შესაძლებლობა ექნებათ ეზიარონ აღმოსავლეთ საქართველოსათვის ტრადიციულად დამახასიათებელი ღვინის დაყენების მეთოდს; დროებითი გამოფენების საშუალებით გაეცნონ ღვინის წარმოების ისტორიას, ღვინის დამზადების ხელოვნებას, საკვებისა და ღვინის კომბინირების პრინციპებს, რაც ლექციებითა და სემინარების საშუალებითაც გაშუქდება; მოინახულონ ღვინის ქარხნისა და მარნის არქიტექტურისა და მისი განახლებისადმი მიძღვნილი მუდმივმოქმედი გამოფენა; ღვინის წარმოებასა და დაგემოვნებაში დაინტერესებულ პირებს მეგზურობას გაუწევს გურმანების რესტორანი, ღვინის სანარმო და ღვინის მაღაზია.

ამასთან ერთად, დაგეგმილია ღვინის მარნის შესასვლელი დარბაზის გარემონტება, რომელიც ხელმისაწვდომი გახდება სხვადასხვა კერძო ხასიათის ღონისძიებების გასამართავად.

მარანი აგრეთვე დაიტევს შეხვედრებისათვის გამიზნულ ოთახებს, ადმინისტრაციული და საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამსახურების ოფისებს, საგანმანათლებლო მიზნებისათვის განკუთვნილ ფართობებს, ასევე რეკვიზიტის შესანახ და სამექანიკოსო საამქროებს, სასაწყობე და მცველებისათვის გამოყოფილ ფართობებს, მასმედიისათვის განკუთვნილ ოთახს, მოსასვენებელ ადგილებსა და საპირფარეშოებს, რომლებიც მთელ შენობაში იქნება განთავსებული.

მუზეუმის მრავალწლიანი სამოქმედო გეგმის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს წარმოადგენს წინანდლის დეკორატიული პარკის განახლება, რაც რეგელის სტილის შენარჩუნებასა და მისი თავდაპირველი დაგეგმარების უდიდესი ნაწილის ძალაში დატოვებას გულისხმობს. ასევე იგეგმება ახალი ასპექტებიც, რაც თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვას შეუწყობს ხელს. ამით პარკი ერთ-ერთ

მნიშვნელოვან და მიმზიდველ სანახაობად გადაიქცევა, სადაც ერთი მხრივ, მნახველთა დიდი რაოდენობის მიღება გახდება შესაძლებელი, ხოლო მეორე მხრივ, ყოველ მათგანს ელევანტურ და მშვიდ გარემოში დასვენების შესაძლებლობა მიეცემა.

მრავალწლიან სამოქმედო გეგმაში უდიდესი ადგილი აქვს დათმობილი მუზეუმის მენეჯმენტის შემადგენელ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს რგოლს - საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამსახურს. აღნიშნული სამსახური გრძელვადიანი ქმედებების მეშვეობით მუზეუმს უკარნახებს მომავალ სამოქმედო გეგმებს. იგი საზოგადოებას ამცნობს მუზეუმის შესახებ და შეეცდება, რომ მუზეუმში საზოგადოების მოსვლა იყოს განუმეორებელი, შთამბეჭდავი და დასამახსოვრებელი. იგი დამთვალეირებელს შესთავაზებს არა მხოლოდ შედეგებს, არამედ დასვენების კუთხეებს, მაღაზიებს, კაფეებს, მუსიკალურ საღამოებს და სხვ.

ამ მხრივ, ძალზედ მნიშვნელოვანია მუზეუმში სტუმრების მისაღები ცენტრის დაარსება, სადაც სტუმრებს გაუნევენ მეგზურობას და გააცნობენ წინანდლის მნიშვნელობის შესახებ ისტორიულ მასალას (რუქებს, ბროშურებსა და ლონისძიებების განრიგს). დამთვალეირებლებს საორიენტაციო ფილმის ნახვის შესაძლებლობაც ექნებათ. ფილმის მიზანი ისტორიული რეალიების ზუსტად ასახვა და ოჯახის ცხოვრებიდან და სათავადო მამულის ისტორიიდან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი მომენტების ხაზგასმა იქნება.

აქვე განთავსდება პირადი ნივთების შემნახველი საკნები, მაღაზია, კაფე, მკვლევრებისათვის განკუთვნილი სამუშაო ოთახები და საინფორმაციო რესურს-ცენტრი, სახლის მომვლელი ჯგუფი, დასუფთავების სამსახური, დაცვის სამსახური და სასაწყობე მეურნეობა დაიდებს ბინას.

აგრეთვე, მამულის ტერიტორიაზე დაგეგმილია აშენდეს კაფე, საღამოს გასართობი ობიექტი, რომელზედაც ცოცხალი წარმოდგენების გასამართად ხუთი სცენა დამონტაჟდება აგრეთვე სახელოსნოები საგამოფენო დარბაზებითურთ. [10]

დღესდღეობით, მუზეუმის საქმიანობაში მიმდინარე რეორიენტაცია სახავს პერსპექტივებს, რომ აღ. ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმში იყოს განსაცვიფრებელი, მოსახერხებელი და შთამაგონებელი ნებისმიერი ტიპის დამთვალეირებლისათვის.

დამონებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ხმალაძე ი., წინანდლის სავანე, თბ., 1975

2. მეგუთნიშვილი ს., წინანდალი საქართველოს კულტურის საგანძური, თბ., 2006
3. ბოგველიშვილი გ., წინანდალი, თბ., 1967
4. ბარონ ნიკოლაის არქივი, საქ. ლიტ. მუზეუმი. ფ.№3526-6
5. ჩხეიძე თ., საუფლისწულო მამულები კახეთში 1885-1921წწ., თბ., 1968
6. Центральный государственный исторический архив в гор.Ленинграде, ф. 515, оп. 81, д. 964 л, 1-2.
7. გონჯილაშვილი ბ., ჭავჭავაძეთა ნაფუძარზე, თბ., 1999
8. ქარაია ი., ბურჭულაძე მ., ქარაია ლ., ცისკარიშვილი ს., საქართველოს მუზეუმები, გზამკვლევი, თბ., 2006
9. მირზაშვილი ვ., მერქნიან მცენარეთა აკლიმატიზაცია-ნატურალიზაცია საქართველოს პარკებში, თბ., 1934
10. <http://www.nplg.gov.ge/chavchavadze/alexandrechav.html>
11. ბოგველიშვილი გ., ხეები ზეზეულად კვდებიან, გაზ. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1957, №15
12. Алавидзе З., Внов Цинандалского Парка, газ. «Заря Востока» 1978, №163
13. ბოგველიშვილი გ., წინანდლის ცის ქვეშ, მემუარული ჩანაწერები, თბ., 1997

Maka Shavgulidze

Doctoral student at the Telavi State University

History and Development prospects of Tsinandali Al. Chavchavadze Museum

Summary

The village of Tsinandali, located in the charming entrails of nature in the Eastern part of Georgia, is particularly noteworthy for the Chavchavadze Land spread across the fascinating garden of extraordinary flora. This garden was developed by Garsevan Chavchavadze in the 60s of the XVIII century and in 1947, Alexandre Chavchavadze House Museum was founded there.

At the beginning of the XXI century the House Museum occupied a total space of 1100 m². Later the exposition part of the museum and the fund space were moved to occupy less area of 700 m² and 50 m², accordingly. The com-

plex of Al. Chavchavadze House Museum includes the palace, decorative park and wine cellar.

The collections preserved at the Museum include more than 4000 items; these collections are represented by means of three main expositions: fund, memorial and expositional.

By its intellectual and material values, Tsinandali Alexandre Chavchavadze House Museum represents one of the most significant hubs of the Georgian cultural heritage.

The Museum Complex is rich with numerous of memorial materials, which provide significant insights into the private life of the Chavchavadze family, their preferences and looks, characters, esthetic views and thus re-creates the heart of the epoch.

The thesis discusses the history of the House Museum complex from the period of Garsevan Chavchavadze to present, its development stages, types of collections, management forms and their development and improvement options and prospects.